SEMANTICA AFIXELOR ŞI A DERIVATELOR[1]

VERGINICA BARBU MITITELU
Academia Română, Institutul de Cercetări pentru Inteligenţa Artificială
Bucureşti

Studiul derivării se poate face din perspectivă multiplă: morfologică (interesând, de exemplu, structura cuvintelor-bază ale derivării, afixele), fonetică (prin identificarea alternanţelor posibile şi a condiţiilor în care acestea se produc), sintactică (de exemplu, modificarea sau păstrarea cadrelor de subcategorizare ale verbelor în urma procesului de nominalizare), semantică (de obicei interesează sensul derivatelor), dialectologică (răspândirea teritorială a unor derivate sau chiar a unor afixe) etc. În acest articol ne oprim asupra aspectelor semantice implicate în derivare, dintre acestea urmând să insistăm asupra sensurilor afixelor şi a sensurilor derivatelor, asupra cărora vom opera cu ajutorul relaţiilor semantice. Precizăm că termenul „relaţii semantice" desemnează aici atât relaţiile lexico-semantice standard, cunoscute şi folosite în toate lucrările de semantică lexicală (sinonimie, antonimie, polisemie, omonimie etc.), precum şi relaţii de alte tipuri, de exemplu relaţia „locuitor al", care se stabileşte între cuvinte precum **orăşean** şi **oraş**.

1. Stadiul cercetărilor despre afixe şi derivate

În lingvistica românească consacrată integral, parţial sau tangenţial fenomenului derivării în limba română se cunosc câteva tipuri de lucrări. Pe de o parte, menţionăm studiile, cărţile, articolele dedicate descrierii vocabularului, implicit abordând subiectul îmbogăţirii acestuia prin mijloace interne, derivarea fiind unul dintre acestea. Pe de altă parte, există lucrări despre mijloacele de îmbogăţire a vocabularului. Lucrarea care încununează aceste preocupări ştiinţifice o reprezintă *Formarea cuvintelor în limba română* (FCLR) (Graur şi Avram 1970, 1978, 1989), în volumul al doilea fiind studiată prefixarea, iar în cel de-al treilea derivarea verbală. Alcătuit pe baza bibliografiei existente până la acel moment asupra prefixării şi sufixării verbale, FCLR fixează jaloanele cercetării, constituindu-se într-o oglindă sincronică şi diacronică a manifestării fiecărui prefix şi sufix verbal românesc.

Cărţile, studiile, articolele mai recente au găsit un teren propice în presa postdecembristă pentru studiul îmbogăţirii limbii prin derivare, printre alte metode. Aceste cercetări sunt exclusiv sincronice, surprind schimbările din limbă de la momentul actual, sunt descriptive, constată frecvenţe, productivităţi, discută efecte stilistice (de exemplu, Trifan 2010, Stoichiţoiu-Ichim 2007, Preda 1992, Szathmary 2006 şi multe altele). Principalele

[1] Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităţilor culturale în procesele globale", cofinanţat de Uniunea Europeană şi Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanţare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.

BDD-V914 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:08 UTC)

mijloace de îmbogăţire a vocabularului discutate sunt cele mai productive, adică sufixarea substantivală şi adjectivală şi prefixarea. În ceea ce priveşte sufixarea verbală, lucrurile au fost tranşate de mult timp: se constată productivitatea extrem de mare a conjugării întâi, tendinţă manifestată permanent în perioada modernă şi care nu dă semne de diminuare. Perspectiva abordată în lucrările recente este în strânsă legătură cu climatul socio-economico-politic, cu evoluţia tehnico-ştiinţifică, ce are un impact puternic asupra vieţii oamenilor şi a limbajului folosit de ei.

Sunt numeroase lucrările recente care completează studii monografice anterioare dedicate unor afixe, în care au fost clarificate probleme precum originea, structura, semantica acestora, rămânându-le autorilor contemporani să surprindă productivităţi noi, efecte stilistice, îmbogăţirea sensurilor afixelor.

Perspectivele abordate în studiul afixelor româneşti sunt următoarele: funcţională, structurală, semantică, morfologică, vechime, origine, productivitate, circulaţie.

Din punct de vedere *funcţional*, se poate distinge între sufixe lexicale şi flexionare. Cele dintâi sunt instrumente în derivare, ajutând la formarea de noi cuvinte. Ultimele se folosesc pentru crearea formelor flexionare ale verbelor.

În ceea ce priveşte *structura*, afixele pot fi simple (cele mai multe) sau complexe, formate din două afixe simple (afixele compuse) sau dintr-un afix şi un element neafixal (afixele dezvoltate).

Vechime. Unele afixe sunt vechi în limbă, altele mai noi, decupate de vorbitori din neologisme şi utilizate apoi la formarea unor noi cuvinte pe teren românesc.

Origine. Limba română a moştenit afixe din latină, pe altele le-a împrumutat din limbile cu care a venit în contact de-a lungul timpului. Un număr destul de mic de afixe a apărut pe teren românesc.

Productivitate. Cele mai multe afixe sunt productive pe teren românesc; unele au fost folosite numai în calcuri; un grup mai restrâns nu a devenit productiv în limba română, dar aceste afixe se recunosc în structura unor împrumuturi. Trebuie menţionat faptul că productivitatea unui afix se poate schimba de-a lungul timpului. Se vorbeşte chiar despre afixe „la modă” în anumite perioade (Szathmary 2006).

Circulaţie. Cele mai multe afixe au circulaţie generală, pe întreg teritoriul dacoromânei. Există, însă, şi câteva afixe cu circulaţie regională: prefixele sunt *do-*, *iz-* şi *ză-*; sufixele pot fi găsite în lucrarea Claudiei Tudose (1978).

Morfologie. Sufixele pot schimba sau nu partea de vorbire a bazei căreia i se ataşează: **miner** (subst.) + **-iadă** > **mineriadă** (subst.); **munci** (vb.) + **-tor** > **muncitor** (subst.). Prefixele, în general, nu modifică partea de vorbire a cuvintelor cărora li se ataşează: **răs-** + **tălmăci** (vb.) > **răstălmăci** (vb.). Dacă unui radical i se adaugă alături de un prefix şi un sufix (derivare parasintetică), atunci partea de vorbire a bazei se schimbă: **în-** + **zăpadă** (subst.) + **-i** > **înzăpezi** (vb.).

Semantică. Pentru prefixe, Laura Vasiliu (1978) realizează un inventar foarte rafinat al valorilor semantice exprimate de acestea. Aceeaşi autoare întocmeşte şi o listă a valorilor semantice ale sufixelor verbale (Vasiliu 1989). Pentru sufixele substantivale şi adjectivale, neexistând lucrări de sinteză asupra lor, nu există un asemenea inventar, dar în lucrări diferite sunt analizate sensurile afixelor supuse analizei şi ale derivatelor cu ajutorul acestora.

2. Semantica afixelor

În general, studiile dedicate afixelor au caracter monografic, deci sensurile sunt inventariate şi exemplificate pentru fiecare afix în parte. Excepţie notabilă face FCLR, care

BDD-V914 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:08 UTC)

prezintă, în manieră sintetică, sensurile prefixelor şi sufixelor verbale. Aceasta înseamnă că au fost surprinse sinonimii între afixe.

Relaţiile semantice sunt folosite la organizarea lexicului. Cuvintele se organizează în diferite paradigme în funcţie de diverse relaţii.

Relaţiile semantice se pot aplica şi la studiul afixelor, aşa cum vom arăta în această secţiune, dar într-o măsură limitată.

Sinonimia. Două sau mai multe afixe sunt sinonime dacă au acelaşi sens, adică dacă derivatele pe care le formează desemnează obiecte ce aparţin aceleiaşi clase. Astfel, sunt sinonime sufixele **-tor**, **-ăreţ**, **-uş**, **-ant** pentru că formează cuvinte care denumesc meserii: **vopsi** + **-tor** > **vopsitor**, **cânta** + **-ăreţ** > **cântăreţ**, **căra** + **-uş** > **cărăuş**, **manevra** + **-ant** > **manevrant**. Sufixele adjectivale **-ean**, **-esc**, **-it**, **-al** sunt şi ele sinonime, atunci când cu ajutorul lor formăm adjective ce indică originea locală: **Focşani** + **-ean** > **focşănean**, **munte** + **-esc** > **muntenesc**, **Moscova** + **-it** > **moscovit** (împrumut analizabil), **tropic** + **-al** > **tropical** (împrumut analizabil).

Antonimia. Atunci când cuvintele rezultate în urma ataşării a două afixe diferite la aceeaşi bază sau în urma substituţiei de afix sunt antonime spunem că afixele respective sunt antonime între ele: **în-** şi **des-** în perechi precum: **înzăpezi** – **deszăpezi**, **împacheta** – **despacheta**, **împături** – **despături**, **înjuga** – **dejuga** (**de-** ca variantă a lui **des-**) etc., **hipo-** şi **hiper-** în: **hipoaciditate** – **hiperaciditate**, **hipoglicemic** – **hiperglicemic** etc.

Dacă prefixele se grupează în perechi antonimice în număr destul de însemnat (pe lângă cele exemplificate deja mai putem adăuga: **intro-(vertit)** – **extro-(vertit)**, **supra-(alimenta)** – **sub-(alimenta)**, **ante-(data)** – **post-(data)** şi multe altele), nu acelaşi lucru se poate afirma despre sufixe. Putem vorbi despre antonimie în cazul perechilor: **-tor** – **-t** (vezi **asupritor** – **asuprit**) şi **-tor** – **-s** (din **învingător** – **învins**). Antonimele create cu afixe diferite de la acelaşi radical se numesc antonime *homolexe*.

Există tentaţia de a considera antonime perechi de afixe care, ataşate aceleiaşi baze, formează diminutive, respectiv augmentative. După cum observa Sîrbu (1977: 129-130), o pereche precum **căsuţă** – **căsoaie** conţine doi membri între care există diferenţe de intensitate (antonimele nu sunt dispuse la distanţe egale de un reper: **căsuţă** este o casă „mică”, iar **căsoaie** este o casă „foarte mare”) şi care nu se caracterizează prin aceeaşi coloratură emoţional-expresivă (augmentativul este marcat +depreciativ). În plus, membrii unei astfel de perechi nu sunt întrebuinţaţi frecvent în context, în opoziţie nemijlocită, o condiţie esenţială a antonimelor.

Monosemia. Unele afixe au un singur sens: indiferent de baza cu care se combină, ele îi imprimă acelaşi sens: de exemplu, sufixul **-bil** are întotdeauna sensul de „posibilitate”, sufixul **-ită** creează nume de boli etc.

Polisemia. Cele mai multe afixe sunt polisemantice, adică pot crea derivate care aparţin unor clase diverse: astfel, sufixul **-ăraie** are sens colectiv în **apăraie**, sugerează o boală în **pântecăraie**; sufixul **-esc** desemnează felul în **ţărănesc**, originea în **muntenesc**, asemănarea în **măgăresc** etc. Este normal ca sensurile unui morfem polisemantic să fie asemănătoare între ele.

Omonimia. În cazul afixelor, omonimia presupune: 1) identitatea de formă a unor afixe care creează cuvinte aparţinând unor părţi de vorbire diferite şi având, deci, sensuri diferite; 2) identitatea de formă a unor afixe cu etimologie diferită şi cu sensuri diferite. Primul caz îl exemplificăm cu perechea **-tor**$_s$ (sufix substantival) – **-tor**$_a$ (sufix adjectival): **-tor**$_s$ creează substantive ce denumesc agenţi masculini (**vopsitor**) sau instrumente (**sucitor**), iar **-tor**$_a$ adjective ce desemnează calitatea (**arătător**), posesia unei caracteristici (**linguşitor**), posibilitatea (**plutitor**), necesitatea (**muritor**). Al doilea tip de omonimie poate fi ilustrat prin perechea de prefixe **a-**$_1$ şi **a-**$_2$ care au următoarele caracteristici: cel dintâi este de origine

BDD-V914 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:08 UTC)

latinească (moştenit) şi poate semnifica, printre altele, „dobândirea unei însuşiri” în **asigura**. În schimb, **a-**$_2$ provine, la origine, din greacă, dar a pătruns în limba română pe mai multe căi: direct din greacă, prin intermediul francezei sau al altor limbi moderne. Sensul său este, în general, negativ privativ, ca în **amoral** (împrumut analizabil).

3. Semantica derivatelor

Studiul derivatelor din perspectiva relaţiilor semantice pe care le stabilesc cu baza de la care provin este mai interesant decât studiul afixelor din acelaşi punct de vedere.

Sinonimia. Extrem de rar se întâmplă ca un derivat să fie sinonim cu baza sa. Aceasta presupune ca afixul cu ajutorul căruia s-a format derivatul să fie lipsit de sens. Astfel, intrăm în contradicţie cu principiul economiei lingvistice. Înregistrăm, totuşi, câteva cazuri: **luneca** şi **aluneca**, **mesteca** şi **amesteca**. Puşcariu (1959: 365 ş.u.) explică aceste sinonimii prin pierderea de către derivate a nuanţei de sens pe care le-o imprimase iniţial prefixul.

Antonimia. Opoziţia semantică între bază şi derivat nu este un fenomen rar întâlnit. Sunt destule prefixele care imprimă derivatului un sens antonimic faţă de baza căreia i se ataşează: **ne-** (vezi perechea **clar** – **neclar**), **des-** (vezi **echilibrat** – **dezechilibrat**), **in-** (în perechea **eficient** – **ineficient** sau cu varianta **i-** în **moral** – **imoral**) şi altele.

Există cazuri când un radical îşi creează în limbă două antonime, unul prin prefixare şi altul heterolex (nederivat, un radical diferit): de exemplu, **corect** are antonimele **incorect** şi **greşit**. Între acestea există, însă, diferenţe de ordin semantic: antonimul prefixat neagă însuşirea exprimată de bază, iar celălalt afirmă o însuşire opusă celei exprimate de **corect** (Wald 1970: 78). Se constată o diferenţă valorică între ele: antonimul homolex redă opoziţia în mod mai atenuat, dar foarte clar, întrucât „în structura sa morfologică, transpare termenul opus semantic” (Sîrbu 1977: 138-9). Antonimia este motivată şi semantic şi formal, iar vorbitorii o recunosc mai uşor. Mai mult chiar, aceştia creează conştient relaţii antonimice prin prefixare; în schimb, antonimele heterolexe sunt întotdeauna învăţate.

Cohiponimia. Aceasta este relaţia care se stabileşte între hiponimele aceluiaşi hiperonim (Barbu Mititelu 2010). Tipurile de exemple pe care le avem în vedere aici implică sufixe moţionale: **lup** + **-oaică** > **lupoaică**, **broască** + **-oi** > **broscoi**, **doctor** + **-iţă** > **doctoriţă** etc. Caracteristic acestora este faptul că baza prezintă autohiponimie: are (cel puţin) două sensuri: unul (hiperonimul) desemnează o clasă de fiinţe (cuprinzând fiinţe atât de sex masculin, cât şi feminin), iar celălalt (hiponimul) desemnează numai membrii de un anumit sex din clasa denumită prin hiperonim. Mai clar, cuvântul **lup** are sensul „mamifer carnivor din familia canidelor, cu corpul de circa 150 cm lungime, acoperit cu blană sură, cu gâtul gros, cu capul mare, cu botul şi urechile ascuţite şi cu coada stufoasă” înregistrat în DEX, dar desemnează şi „masculul din clasa lupilor”, caz în care intră în opoziţie cu **lupoaica**, „femela lupului”, conform DEX. Primul sens este hiperonim pentru cel de-al doilea, de aceea vorbim despre autohiponimie în cazul cuvântului **lup**. Este preferabil să considerăm că derivarea implică sensul mai specializat: de la masculin formăm femininul sau invers, de la feminin derivăm masculinul, în cazul perechii **broască** – **broscoi**, iar nu de la cuvântul general formăm un cuvânt cu sensul specializat prin derivare.

Se impune observaţia că acest tip de exemple trebuie distins net de altele, precum **preot** + **-easă** > **preoteasă,** în care avem tot un sufix moţional, însă altă relaţie între bază şi derivat: acesta din urmă desemnează soţia celui numit prin radical. Dacă **preot** este o meserie, nu putem afirma că **preoteasă** este tot numele unei meserii (cel puţin într-unul dintre sensurile sale, acela de „soţie de preot”).

BDD-V914 © 2012 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:08 UTC)

Mai rar, cele două tipuri de exemple se combină: **morar** + **-iţă** > **morăriţă**. Întrucât **morăriţă** are două sensuri („soţie de morar” şi „stăpâna unei mori”), aici discutăm de fapt despre două perechi: **morar** – **morăriţă**$_1$ (similar cu **preot** – **preoteasă**) şi **morar** – **morăriţă**$_2$ (cohiponime).

Meronimia. Este relaţia ce se stabileşte între cuvintele care desemnează o parte şi respectiv întregul din care face parte. Prin derivare putem să formăm cuvinte ce desemnează părţi ale întregului numit cu ajutorul bazei: **oaste** + **-aş** > **ostaş**.

Holonimia. Este relaţia inversă meronimiei. O regăsim în perechi precum **brânză** – **brânzoaică** (format din **brânză** cu sufixul **-oaică**), în care baza denumeşte substanţa din care este făcut obiectul denumit de derivat, sau în perechi ca **pasăre** – **păsăret** (obţinut prin adăugarea sufixului **-et** la **pasăre**) sau **pasăre** – **păsărime** (format prin sufixarea lui **pasăre** cu **-ime**), în care baza denumeşte obiectul, iar derivatul denumeşte o colectivitate (un grup de obiecte desemnate de bază).

Alte relaţii semantice stabilite între derivat şi bază sunt:

– locul: **cânepă** – **cânepişte**, **gogoaşă** – **gogoşărie**, **locui** – **locuinţă**, **pustiu** – **pustietate**, **vară** – **văratic;**

– originea: **Banat** – **bănăţean**, **Vietnam** – **vietnamez** (probabil împrumut analizabil), **munte** – **muntenesc**;

– recipientul: **sare** – **sărăriţă**, **zahăr** – **zaharniţă**, **scrum** – **scrumieră**, **zăcea** – **zăcătoare**

– boala: **pântec** – **pântecăraie**, **amigdală** – **amigdalită** (împrumut analizabil), **folicul** – **foliculom** (împrumut analizabil), **trichină** – **trichinoză** (împrumut analizabil);

– instrumentul: **rade** – **răzătoare**, **juca** – **jucărie**, **mesteca** – **mestecău**, **şurub** – **şurubelniţă**, **bot** – **botniţă**;

– rezultatul: **zice** – **zicătoare**, **zgâria** – **zgârietură**,

– agentul: **culege** – **culegător**, **duel** – **duelgiu**, **broda** – **brodeză** (împrumut analizabil);

– experimentatorul: **visa** – **visător**;

– starea: **ameţi** – **ameţeală**, **mic** – **micime**, **boier** – **boierie**;

– evenimentul: **aprecia** – **apreciere**;

– meseria: **ziar** – **ziarist**, **şamotă** – **şamotar**, **informatică** – **informatician**;

– asemănarea: **castană** – **castaniu**, **roşu** – **roşiatic**;

– modul: **cruce** – **cruciş**, **tupila** – **tupilaş**;

şi multe altele, care se pot observa parcurgând valorile semantice ale diverselor afixe româneşti.

4. Caracteristicile relaţiei derivaţionale

Experimentele psiholingvistice au demonstrat că în mintea vorbitorului sensurile cuvintelor cunosc o organizare care variază de la o parte de vorbire la alta, dar se bazează pe relaţii atât de conţinut (semantice), cât şi de formă (Zock 2006).

Relaţia derivaţională este o relaţie între doi termeni, dintre care unul este considerat baza derivării, iar celălalt rezultatul. Astfel, avem o relaţie derivaţională între membrii fiecăreia dintre perechile **dormi** – **dormitor**, **urban** – **extraurban**, **bun** – **îmbuna**, **tremura** – **tremur**, **securitate** – **securist**, chiar dacă un alt tip de derivare a funcţionat în fiecare caz: **dormitor** s-a format de la **dormi** cu sufixul **-tor** (sufixare), **extraurban** de la **urban** cu prefixul **extra-** (prefixare), **îmbuna** de la **bun** simultan cu prefixul **în-** (în varianta sa fonetică **îm-**) şi **sufixul -a** (derivare parasintetică), **tremur** de la **tremura** prin eliminarea sufixului **-a**

BDD-V914 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:08 UTC)

(derivare regresivă), **securist** de la **securitate** prin înlocuirea sufixului **-itate** (în urma recunoaşterii lui în împrumutul **securitate**) cu sufixul **-ist** (derivare prin substituţie de afix).

Relaţia derivaţională are următoarele caracteristici:

- *simetrie*: dacă cuvântul A este în relaţie morfologică cu cuvântul B, atunci şi B este în relaţie morfologică cu A;
- *tranzitivitate*: dacă cuvântul A este în relaţie morfologică cu cuvântul B, iar acesta este în relaţie morfologică cu cuvântul C, atunci A şi C sunt în relaţie morfologică: de exemplu, dacă există o relaţie morfologică între **pădure** şi **împăduri**, precum şi între **împăduri** şi **reîmpăduri**, atunci există o relaţie morfologică şi între **pădure** şi **reîmpăduri**;
- *non-reflexivitate*: cuvântul A nu este în relaţie morfologică cu sine însuşi (ceea ce înseamnă că nu vom trata conversiunea ca tip particular de derivare, aşa cum se întâmplă în anumite lucrări din lingvistica engleză).

Între membrii unei familii lexicale, se stabilesc relaţii derivaţionale în mintea vorbitorului. Acestea sunt directe sau indirecte; ultimele sunt consecinţa tranzitivităţii. În imaginea de mai jos am redat o parte a familiei lexicale a cuvântului **proaspăt**; relaţiile derivaţionale directe (prefixul **în-** + **proaspăt** + sufixul **-a** > **împrospăta**; prefixul **re-** + **împrospăta** > **reîmprospăta**; **reîmprospătare** + sufixul **-re** > **reîmprospătare**) le-am redat prin linii continue, iar pe cele indirecte prin linii întrerupte.

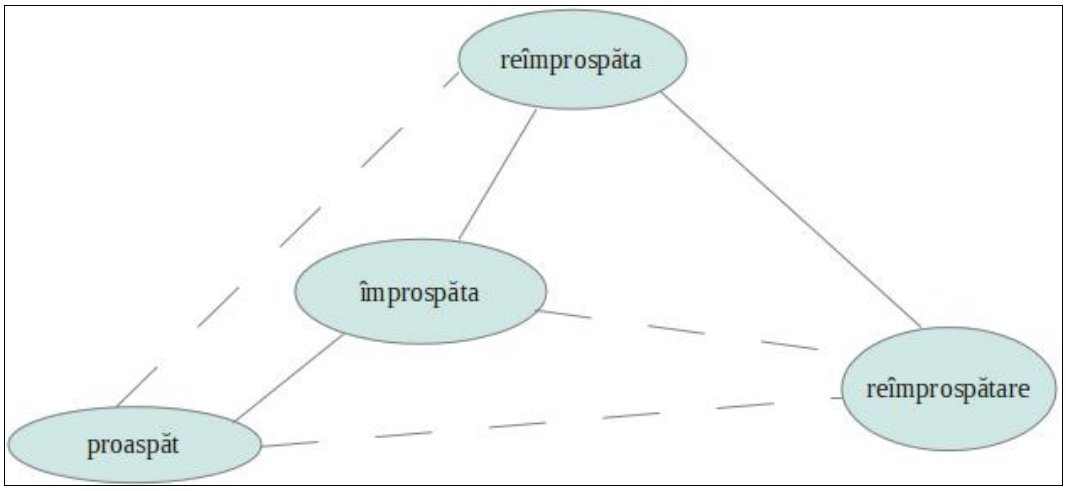


Figura 1. Relaţii derivaţionale directe şi indirecte.

O altă caracteristică importantă a relaţiei derivaţionale este că, asemenea relaţiilor lexico-semantice, se stabileşte la nivelul sensului cuvintelor, nu la nivelul cuvântului ca un complex de sensuri. Vocabularul unei limbi poate fi reprezentat sub forma unei reţele cu noduri şi arce, nodurile reprezentând sensuri, iar arcele relaţii stabilite între aceste sensuri (vezi reţelele semantice ca modalitate de reprezentare a cunoştinţelor: Quillian 1968). Astfel, verbul **visa** apare într-o astfel de reţea într-un nod atunci când are sensul „a avea un vis în timpul somnului” şi în alt nod pentru sensul „a se lăsa în voia gândurilor, a imaginaţiei”. (Toate celelalte sensuri apar şi ele, fiecare, în alt nod.) Adjectivul **visător** cu sensul „înclinat spre reverie” stabileşte o relaţie cu al doilea nod **visa**. După cum am arătat mai sus, în secţiunea 3, relaţiile derivaţionale au şi o latură semantică: între bază şi derivat există, cel mai adesea, o relaţie de sens dintre cele mai diverse. Ca atare, putem motiva atât morfologic, cât şi semantic o relaţie între nodurile **visa** „a se lăsa în voia gândurilor, a imaginaţiei” şi **visător** „înclinat spre

BDD-V914 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:08 UTC)

reverie", dar nu putem justifica semantic o relaţie între **visa** „a avea un vis în timpul somnului" şi **visător** „înclinat spre reverie".

Într-o reprezentare de acest tip a vocabularului, se impune un tratament uniform pentru cuvintele derivate şi pentru împrumuturile analizabile. Astfel, este necesară marcarea unei relaţii între **vesel** şi **veselie**; chiar dacă ambele sunt împrumuturi din slavă, în structura celui de-al doilea se recunosc adjectivul **vesel** şi sufixul **-ie**. (Adjectivul a creat pe teren românesc derivatul **înveseli**.) Relaţia este similară celei din cadrul perechilor **harnic** – **hărnicie**, **vrednic** – **vrednicie** etc.

5. Perspectivă multilingvă asupra relaţiilor derivaţionale

Relaţiile semantice de tipul hiponimiei, de exemplu, sunt relaţii conceptuale şi transcend limba, stabilindu-se la un nivel superior şi având sau nu reflex în limbile naturale. O relaţie semantică R stabilită între conceptele C_1 şi C_2 are reflex într-o limbă naturală dacă cele două concepte se lexicalizează în limba respectivă; atunci când măcar unul dintre concepte nu se lexicalizează în limba respectivă, relaţia nu are reflex şi vorbim despre un *gol lexical*.

Relaţia derivaţională nu are natură conceptuală. Ea se stabileşte între forme, deci la nivelul unei limbi, dincolo de care nu trece. Este adevărat că ea are un reflex semantic, deoarece afixele sunt, în general, purtătoare de sens. Datorită acestui fapt, putem aborda o perspectivă multilingvă asupra fenomenului derivării, putem face comparaţii între diverse limbi şi observa felul în care anumite informaţii lingvistice pot fi preluate dintr-o limbă în alta.

Analizând perechile **visa** – **visător** (română), **dream** – **dreamer** (engleză), **rêver** – **rêveur** (franceză), **mechta** – **mechtatel** (bulgară) observăm că aceeaşi relaţie semantică (experimentator) se realizează prin acelaşi procedeu morfologic în cele patru limbi: derivarea progresivă cu sufix a substantivului de la verb. Se mai pot găsi şi alte exemple de acest fel în aceste limbi, dar şi în altele. Comparaţia între aceste limbi în cazul acestui tip de exemplu duce la identificarea unor asemănări chiar între limbi neînrudite, membre ale unor familii diferite.

Deosebiri între limbi putem observa în exemple precum: **bucătar** – **bucătărie** (română), **cook** – **kitchen** (engleză), **cuisinier** – **cuisine** (franceză), **gotvach** – **kuhnya** (bulgară). Nepotrivirile sunt de mai multe tipuri în cazul acestor perechi. Constatăm, mai întâi, că în română şi în franceză (limbi surori) cele două cuvinte fac parte din aceeaşi familie lexicală (deci au aceeaşi rădăcină); diferă, însă, modul de formare: în română substantivul desemnând locul (**bucătărie**) este derivat de la cel denumind persoana (**bucătar**) cu ajutorul sufixului **-ie**; în franceză, substantivul desemnând persoana (**cuisinier**) este derivat de la numele locului (**cuisine**) prin sufixare. Deci, deşi în ambele limbi este vorba despre derivare, ea are sensuri diferite în cazul acestor perechi de cuvinte. În al doilea rând, constatăm că bulgara seamănă cu engleza (deşi nu sunt înrudite) în sensul că în ambele limbi cuvintele din aceste perechi sunt neînrudite morfologic, chiar dacă între ele putem stabili aceeaşi relaţie semantică pe care o stabilim între corespondentele lor din română şi franceză.

6. Concluzii

Studiul derivării nu se poate face ignorând aspectele semantice. Acestea privesc atât afixele, cât şi cuvintele implicate.

La nivel monolingv, studiul trebuie să urmărească semantica afixelor din perspectiva numărului de sensuri pe care acestea le pot avea, dar şi din cea a relaţiilor semantice care se pot stabili între afixe (aşa cum am prezentat în secţiunea a doua a articolului de faţă). Pe de altă parte, se impune precizarea tipurilor de relaţii semantice ce se stabilesc între baza derivării şi rezultatul acesteia (vezi secţiunea a treia de mai sus). Aceste relaţii organizează sensurile dintr-o limbă într-un mod complementar celui în care le organizează relaţiile lexico-semantice tradiţionale. Astfel, sinonimia, antonimia, hiponimia, meronimia etc. se stabilesc între părţi de vorbire de acelaşi fel. Relaţiile derivaţionale, însă, implică, cel mai adesea, cuvinte aparţinând unor clase morfologice diferite. În felul acesta, reprezentarea mulţimii de sensuri dintr-o limbă

BDD-V914 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:08 UTC)

sub formă de reţea cu noduri şi arce câştigă enorm în densitate.

La nivel multilingv, se constată caracterul translingual al relaţiilor semantice corespunzătoare celor derivaţionale şi transferabilitatea lor din limbile în care acestea au un reflex morfologic în limbile în care ele nu implică cuvinte din aceeaşi familie lexicală (vezi discuţiile din secţiunea a cincea).

BIBLIOGRAFIE

Barbu Mititelu, Verginica, 2010, *Hiponimie, sinonimie, antonimie. Abordare din perspectiva lingvisticii teoretice şi a lingvisticii computaţionale*, Bucureşti, Matrix Rom.

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*. Ediţia a II-a. Conducătorii lucrării*:* Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1998.

Graur, Alexandru, Mioara Avram (coord.), *Formarea cuvintelor în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei, vol. I, 1970; vol. II, 1978; vol. III, 1989.

Preda, Irina, 1992, „Îmbogăţirea lexico-semantică a limbii române actuale (cu privire specială la perioada postdecembristă)", *Limba română*, XLI, 1992, nr. 9, p. 483-490.

Puşcariu, Sextil, 1959, *Limba română, vol. I Privire generală*, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regela Carol II", 1940, *vol. II. Rostirea*, Bucureşti, Editura Academiei.

Quillian, Ross, 1968, „Semantic Memory", în Marvin Minsky (ed.), *Semantic Information Processing*, Cambridge, MIT Press, p. 216-270.

Sîrbu, Richard, 1977, *Antonimia lexicală în limba română*, [s.l.; Timişoara], Ed. Facla.

Stoichiţoiu-Ichim, Adriana, 2007, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influenţe, creativitate*, Bucureşti, Editura BIC ALL.

Szathmary, Melitta, 2006, „Un sufix «la modă»: -iadă", *Annales Universitatis Apulensis*, Series Philologica 7, Tom 1, p. 299-306.

Trifan, Elena, 2010, *Formarea cuvintelor în publicistica actuală. Derivarea. Perioada 1990-2001*, Cluj-Napoca, Digital Data.

Tudose, Claudia, 1978, *Derivarea cu sufixe în româna populară*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Vasiliu, Laura, 1978, „Semantica prefixelor şi a derivatelor cu prefixe", în Graur, Avram (coord.), 1978: 262-276.

Vasiliu, Laura, 1989, „Semantica derivatelor verbale sufixale şi imediate", în Graur şi Avram (coord.), 1989: 154-160.

Wald, Lucia, 1970, „Antonimele în sistemul lexical (cu exemple din limba latină)", în Ion Coteanu, Lucia Wald (eds.), *Sistemele limbii*, Bucureşti, Editura Academiei, p. 70-77.

Zock, Michael, 2006, „A Good Index, Prerequisite for Easy Access of Information Stored in a Dictionary", în *Proceedings of the 3rd International Workshop on Natural Language Understanding and Cognitive Science*, NLUCS2006, Paphos, Cipru.

THE SEMANTICS OF AFFIXES AND OF DERIVATIVES

(*Abstract*)

This article deals with derivation which is subject to a semantic perspective: the number of meanings affixes can have (thus discussing about monosemous and polysemous affixes, and also about homonyms), the semantic relations that affixes can establish among each other (synonymy, antonymy), the semantic relations that hold between the stems and the derived words (synonymy, antonymy, cohyponymy, meronymy, holonymy and many others like state, place, job, experiencer, container, etc.). We present the characteristics of derivational relations, that, alongside semantic ones, connect word meanings in speaker's mind. At a multilingual level, the semantic dimension of derivational relations allows for comparing corresponding pairs of words that may or may not display a morphological (*i.e.* derivational) link between them, with the same or with a different direction of the derivational process involved.

BDD-V914 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:08 UTC)